

Mestské opevnenia v Kežmarku a Podolínci

Pôdorysy historických jadier oboch miest sú podmienené existenciou opevnenia

Európske dni archeológie 14. – 16.6.2024

MÚZEUM V KEŽMARKU

Mgr. Marta Kučerová

Kežmarok a Podolínec

Ležia v údolí rieky Poprad, ktorým viedla dôležitá obchodná cesta vedúca smerom na Bardejov a Krakov. Podolínec cca 1/2 rozlohy Kežmarku.

Rozvoj oboch miest súvisí s príchodom nemeckých hostí (kolonistov) po mongolskom vpáde (1241). Oboj mestám boli v stredoveku udelené významné mestské privilégia.

Obe mestá boli v stredoveku (najneskôr v 14. stor.) opevnené. V oboch stojí pôvodne stredoveký hrad.

1251 – prvá zmienka o Kežmarku ešte ako o osade nemeckých hostí pri kostole sv. Alžbety, ktorú daroval Belo IV. turčianskemu premonštrátskemu kláštoru (dnes Kláštor pod Znievom). V r. 1252 však už kláštoru nepatrí.

1269 – Belo IV. udeľuje Kežmarku mestské privilégia.

1462 – census (daň), ktorý mesto platilo kráľovi, získavajú významní uhorskí šľachtici Štefan a Imrich Zápoľskí.

1. vojenské historické mapovanie, 1764 – 87 (mapire.eu)

Podolíneec a Kežmarok

Podolíneec

Kežmarok

1235 – prvá zmienka viažuca sa k Podolínecu súvisí s kostolom Panny Márie, pri ktorom asi existovala malá strážna osada

1257 – Podolíneec získava poľská kňažná Kunigunda (Kinga), dcéra Belu IV. a manželka krakovského a sandomierskeho vojvodu Boleslava Hanblivého

70. roky 13. stor. – na podnet Kingy prichádzajú nemeckí hostia pod vedením šoltýsa Henricha

1292 – Václav II udeľuje Podolínecu rozsiahle mestské výsady. V tej dobe je to najvýznamnejšia výsadná obec v poľsko-uhorskom pohraničí

1408 – Žigmund Luxemburský daruje Podolíneec Imrichovi z Perína

1412 – mesto opäť majetkom kráľa a kráľ Žigmund Luxemburský ho dáva do zálohu spolu s ďalším územím na Spiši poľskému kráľovi Vladislavovi Jagellonskému

1772 – koniec spišského zálohu

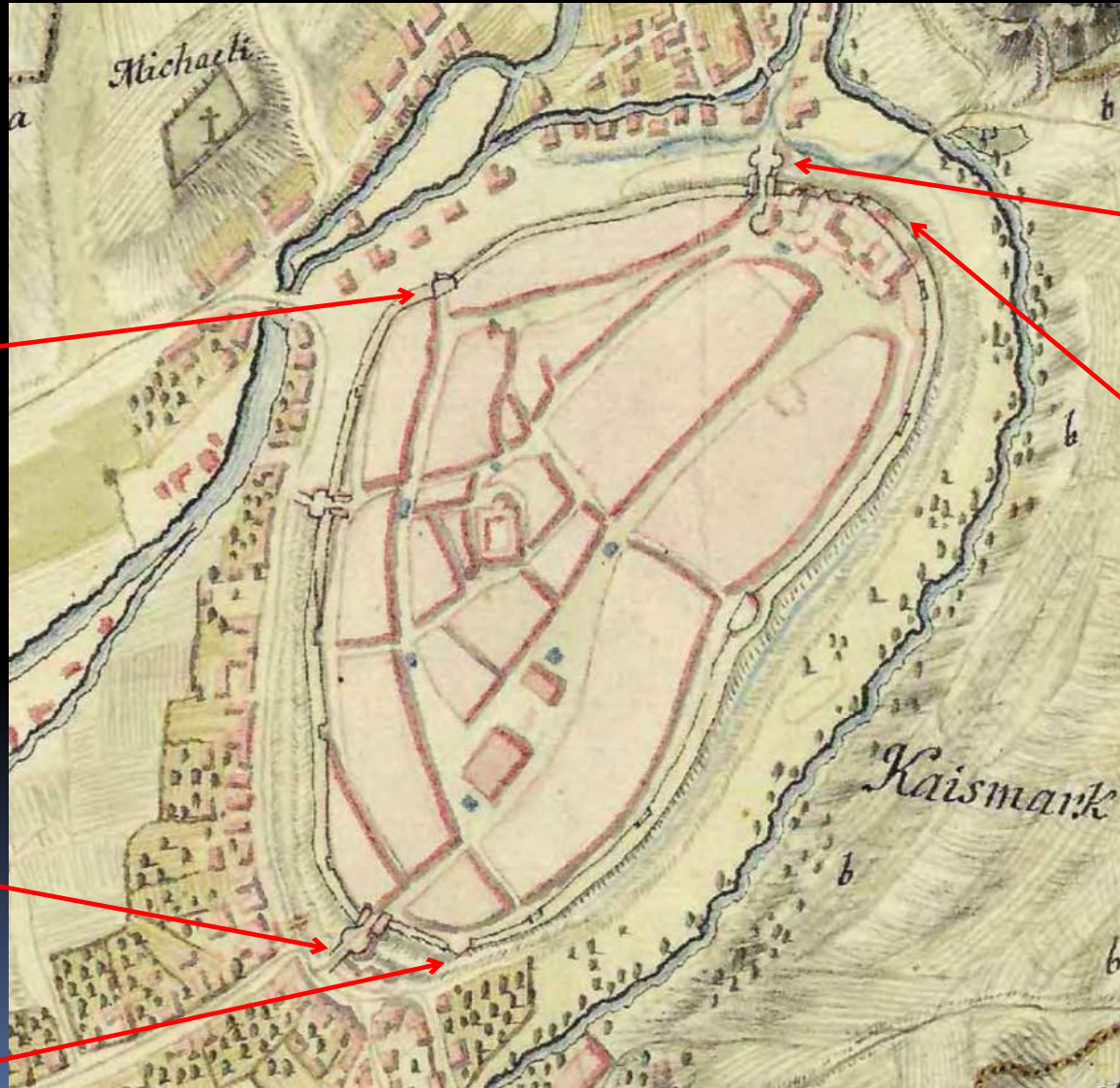
Mestské opevnenie v Kežmarku

1368 – 1. zmienka (začiatok výstavby už zač. 14. stor.); 1433 – poškodené husitmi, Žigmund Lux. nariaduje opravu; 1506-1516 – nové múry a pevnostné prvky; 1526 – vylepšené múry na S strane;

Okolo pol. 16. stor. – posilnené brány o predsunuté opevnenia - barbakany

1603, 1692, 1693 – zlý stav opevnenia. Pol. 17. stor. – Nová brána v Hrubej/Obuvníckej veži

Zač. 19. stor. – postupný zánik

1556
Nižná brána
murovaný
most
a rondel

1506
priekopa
za hradom

1556
Vyšná brána
do skaly vysekaná
priekopa opevnená
múrom

1545
Bašta
pri mestskej
priekope (?)

Chotárna mapa Kežmarku 1756 (maps.hungaricana.hu)

Dobové opisy Kežmarského opevnenia

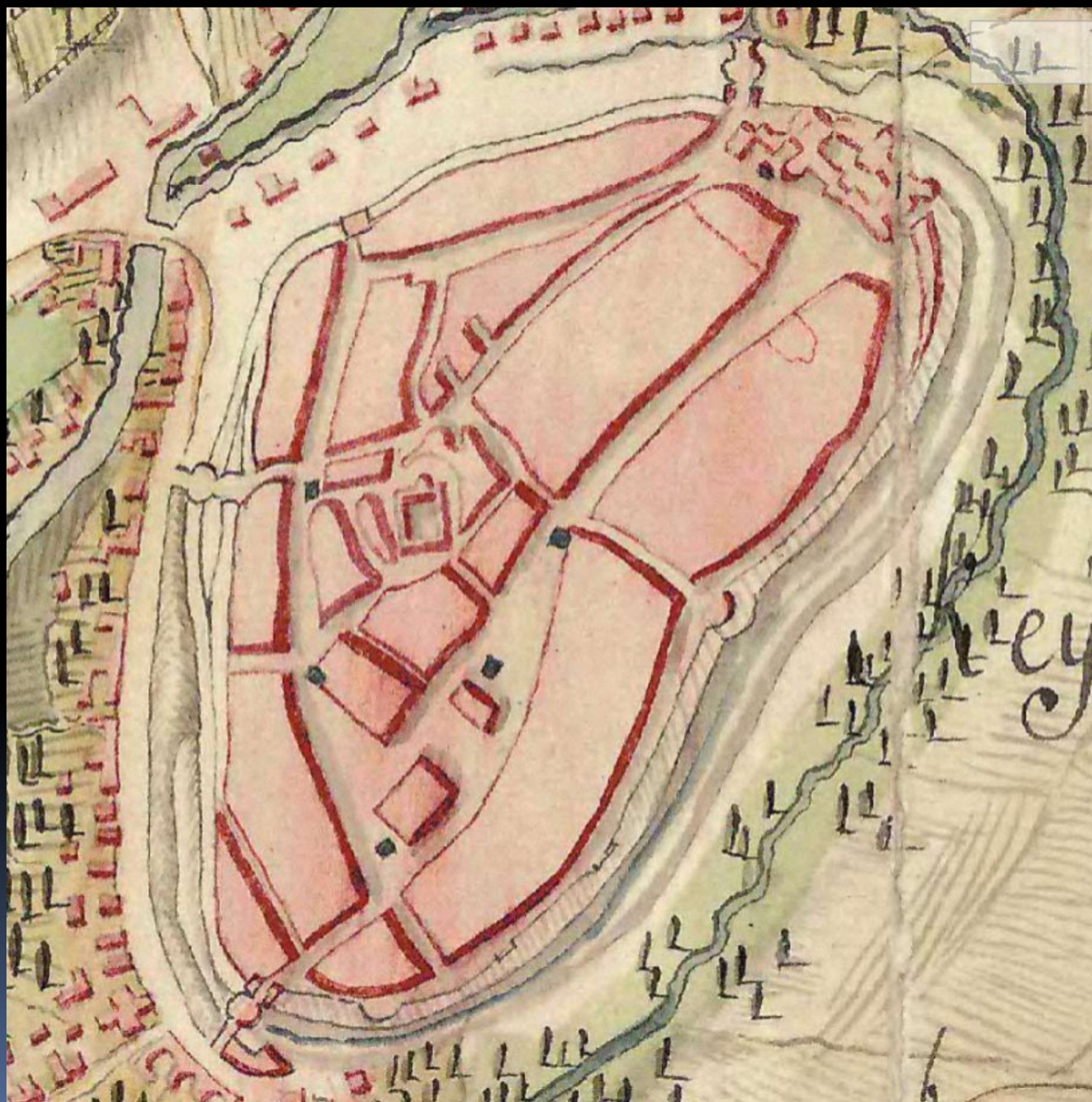
1434 – 3 brány a dve veže –
Nová a Okrúhla

1477 – spomínajú sa strážcovia
iba dvoch veží (Vyšná
a Nižná)

1603 – brány -Vyšná, Nižná,
Szewch (szücs)
veže – Malá, Varkoč,
Okrúhla, Kalich – Kalk
(Vápenná), bašty,
múry a priekopy

1605 – odovzdanie častí
opevnenia do opatery
cechov, 3 brány,
veže- Malá (Murárska),
Hrubá, Hrnčiarska,
Krajčírska (Vápenná),
Mäsiarska (označovaná
aj ako bastión, bašta)

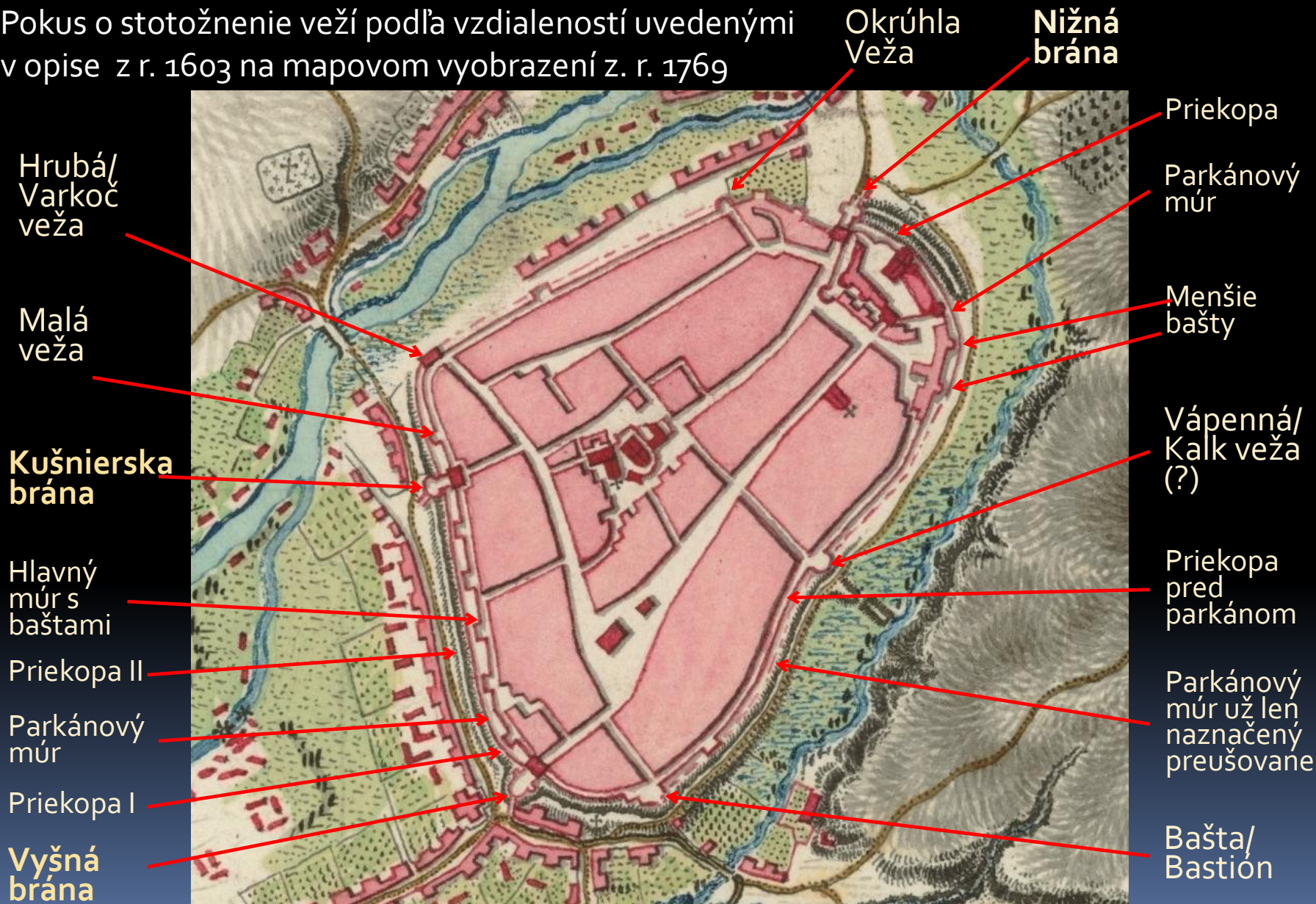
1603, 1692, 1693 – podrobné
opisy, vrátane výzbroje

Chotárna mapa Kežmarku 1764 (maps. Hungaricana.hu)

Składba mestského opevnenia Kežmarku (r. 1603)

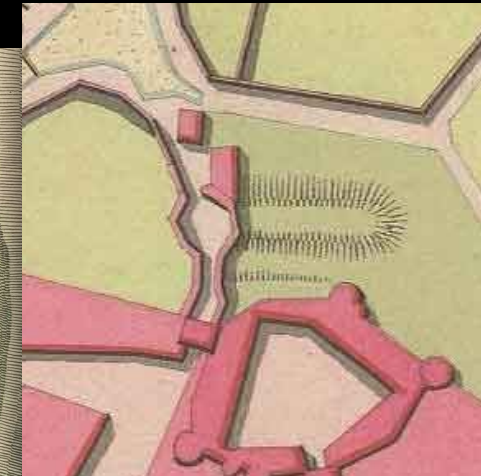
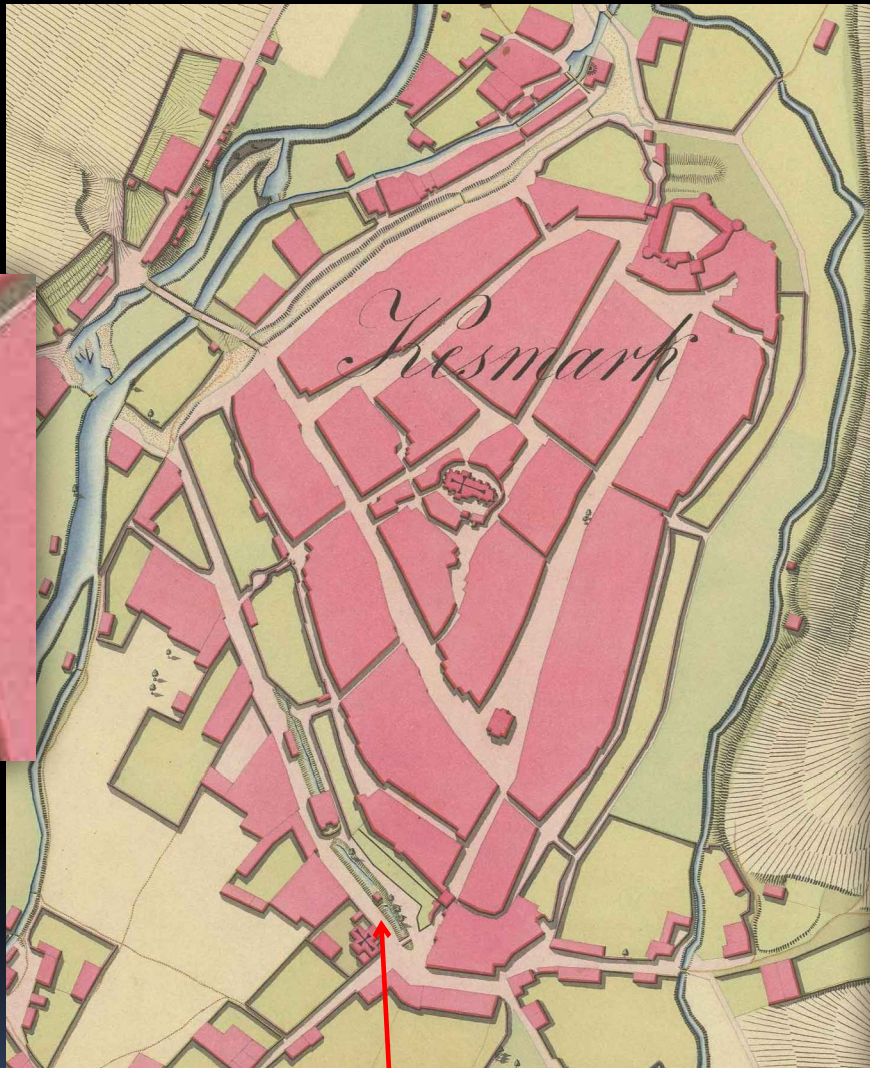
Pokus o stotožnenie veží podľa vzdialeností uvedenými v opise z r. 1603 na mapovom vyobrazení z r. 1769

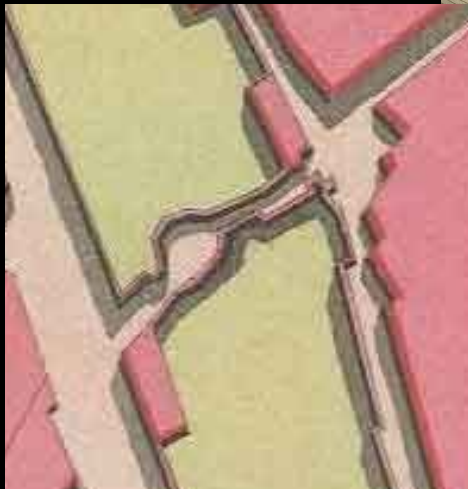
Kežmarok, Tereziánske mapovanie 1769 (Kriegsarchiv Wien)

Hydrogeologický plán mesta Kežmarok

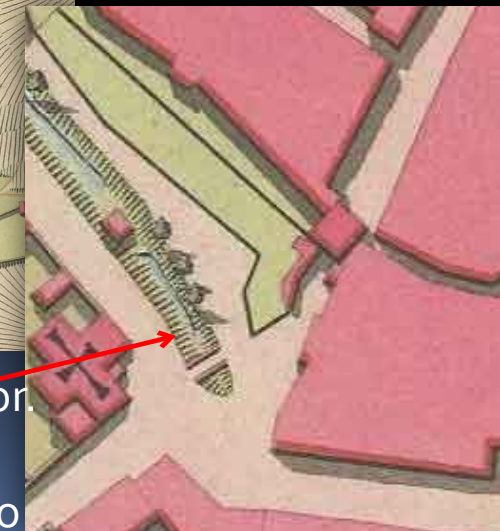
r. 1832 – 1834

Nižná brána

Kušnierska brána
(zachytená čiastočne
archeologickým výs-
kumom)

Vyšná brána

Na tomto pláne je vidieť stav zachovania opevnenia na zač. 19. stor. Čiastočne sú zachované dispozície jednotlivých brán. Zaujímavý detail predstavuje prítomnosť vodného zdroja na mieste dnešného Červeného kostola, z ktorého mohli byť napájané priekopy na Z strane.

Mestské opevnenie v Kežmarku na fotografiách

Bašta a hradby na ul. Priekopa, okolo 1900 (PÚ SR)

Pozostatky Mäsiarskej bašty(?), 1930-31 (foto: K.Kozlay)

Rondel Nižnej brány, 1966 (PÚ SR)

Kušnierska brána, zač. 20. stor. (Múzeum v Kežmarku)

Kežmarský hrad

Najstaršie známe vyobrazenie Kežmarku a Kežmarského hradu v renesančnej podobe na epitafe v kostole Narodenia Panny Márie v Klčove, 1620 - 1640

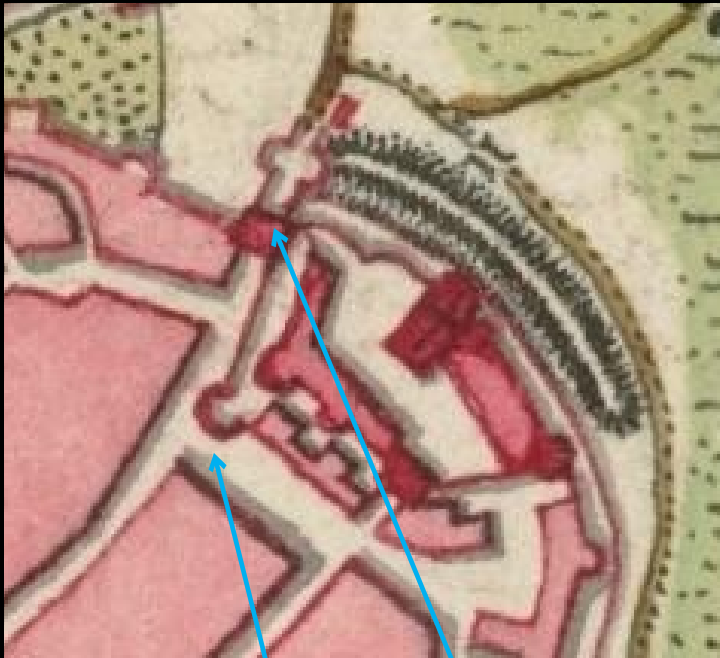
1461 – V liste Imrichovi Zápoľskému kráľ Matej Korvín požaduje výstavbu hradu niekde pod Tatrami (sub Alpinus)

18. októbra 1463 – pod jeden list pre mesto Bardejov sa podpisuje kastelán kežmarského hradu Pavol Szép

27. septembra 1465 – “castellum” (hrad – pevnosť, opevnené panské sídlo) je už postavené. Stavebné práce na gotickom hrade pokračovali zrejme do konca 15. storočia.

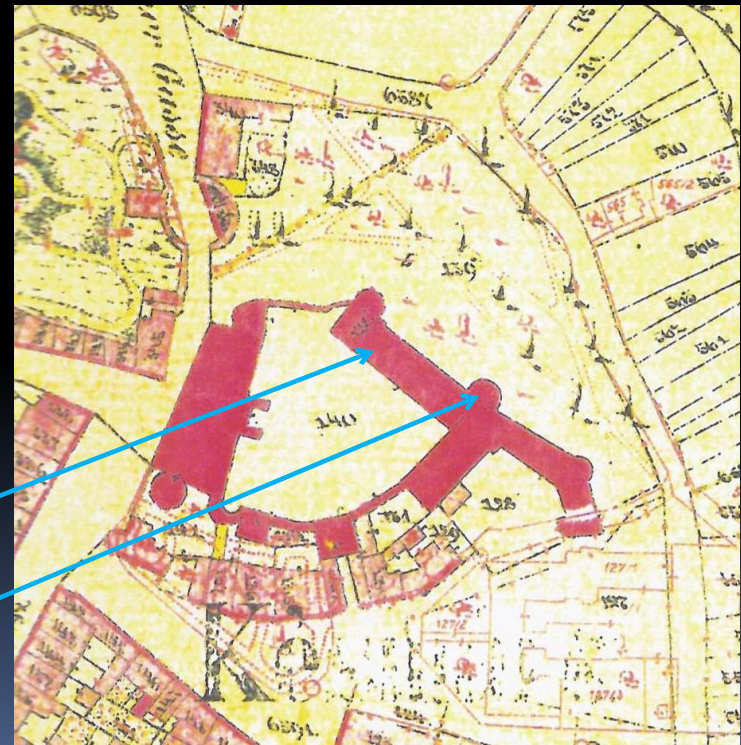
Kežmarský hrad

Pri výstavbe hradu bol zbúraný kostol sv Alžbety a pri ňom stojace mladšie kláštorné budovy zo 14. storočia. Materiál bol použitý na výstavbu hradu – stavebný materiál je viditeľný v suteréne a prízemí SZ traktu, a v základoch vstupnej veže. Materiál bol pravdepodobne z časti ťažený priamo na mieste, hlavne na severozápadnej strane pri hĺbení rozľahlých gotických pivníc.

Kežmarský hrad, tereziánske mapovanie 1769, za hradom Nízná brána s barbakanom a priekopa, pred hradom k parkánu (s parkánovou baštou v JZ rohu) pristavané domčeky.

Hrad bol pristavaný k mestským hradbám, ale na SV strane bol úsek hradby v dôsledku výstavby hradného paláca v 2. pol. 15. storočia adaptovaný pre potreby hradu. Východná veža vznikla až v súvislosti s výstavbou hradu. Hradné koniarny boli k úseku mestskej hradby pristavané v r. 1661 za Thökölyovcov. Zachovaná je len ich S časť.

Kežmarský hrad, katastrálna mapa 1870, na SZ strane pristavané kasárne

Kežmarský hrad

Kežmarský hrad so zachovaným parkánovým múrom na JZ strane a náročnou parakánovou baštou (vpravo), s pristavanými obytnými domami, vľavo na okraji prístavba kasární, r. 1890 (Múzeum v Kežmarku)

Opevnenie Kežmarku a Kežmarského hradu bolo skúmané archeologicky v r. 1964-71 (B.Polla) 2007, 2016-18, 2022 (Múzeum v Kežmarku)

Ten istý pohľad na hrad po asanovaní nesúvisiacich prístavieb v priebehu 20. stor., parkanový múr a parkanová bašta už iba v

podobe pamiatkovej prezentácie, 60. roky 20. storočia (Múzeum v Kežmarku)

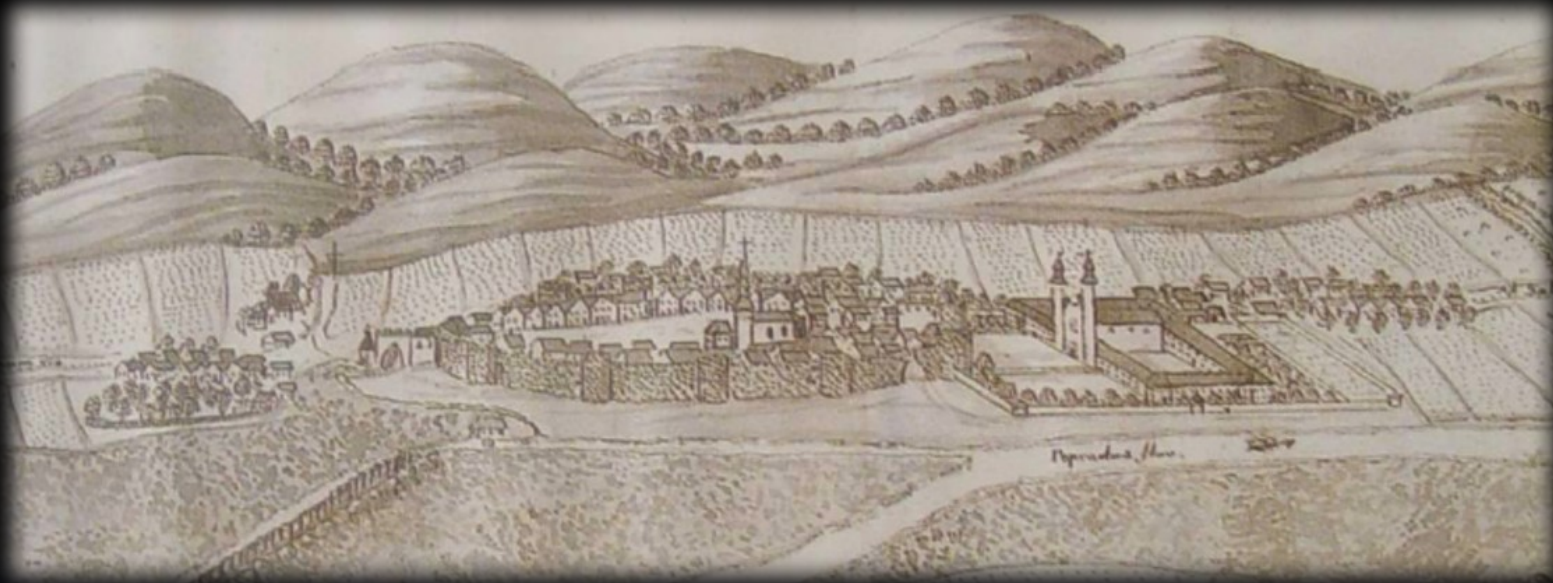

Kežmarský hrad, r. 2019 (foto P. Cintula)

Mestské opevnenie v Podolínci

1292 – český kráľ Václav II – rozsiahle mestské výsady. Udelil mestu právo opevniť sa hradbami. Na konci 13. stor. malo hradby len 8 miest v Uhorskom kráľovstve, medzi nimi Podolínec, pri oprave priekopy a výstavbe opevnenia mali pomáhať aj obyvatelia Starej Ľubovne a Hniezdneho – odkazujú na staršie priekopy a zrejme aj valy.

1409 – Žigmund Luxemburský povoľuje Imrichovi z Perína postaviť hrad, zabratie pôvodnej hornej brány

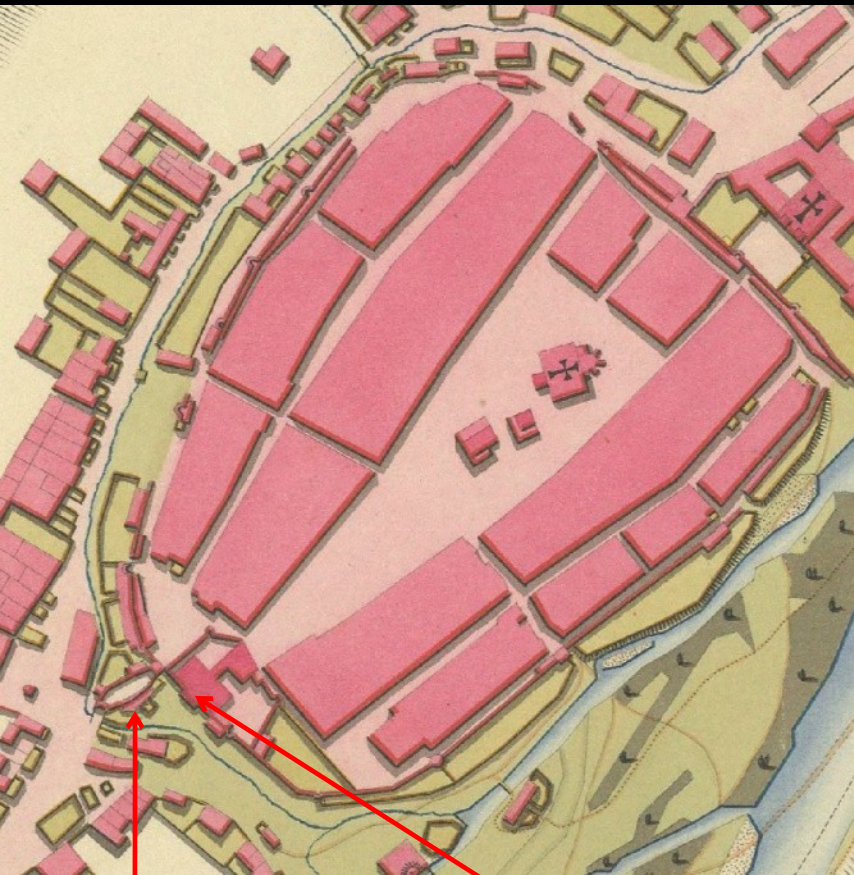
Anton Stevka: Pohľad na Podolínec z roku 1836 (Hlavný piaristický archív v Budapešti)

1553 – opis: hrad s mestom je jedným múrom obopnutý a v tom múre je 18 bášt ... Je druhý múr okolo mesta i okolo hradu, ale nie úplný, len miestami a tiež val s priekopou

1562 – poľský kráľ Žigmund August nariaďuje obyvateľom zálohovaných miest, aby pomohli pri oprave hradieb, pravdepodobne výstavba barbakanov dolnej a novej hornej brány, modernizované strielne
Posl. tretina 18. storočia – opevnenie prestáva plniť obrannú funkciu. Hlavne Z a S strana – prístavby domčekov mestskej chudoby, od 1. pol. 19. storočia – postupný zánik.

1891 – uvádzajú sa aj ďalšie menej opevnené brány východná a západná, ako aj rozmery opevnenia

Mestské opevnenie Podolíne

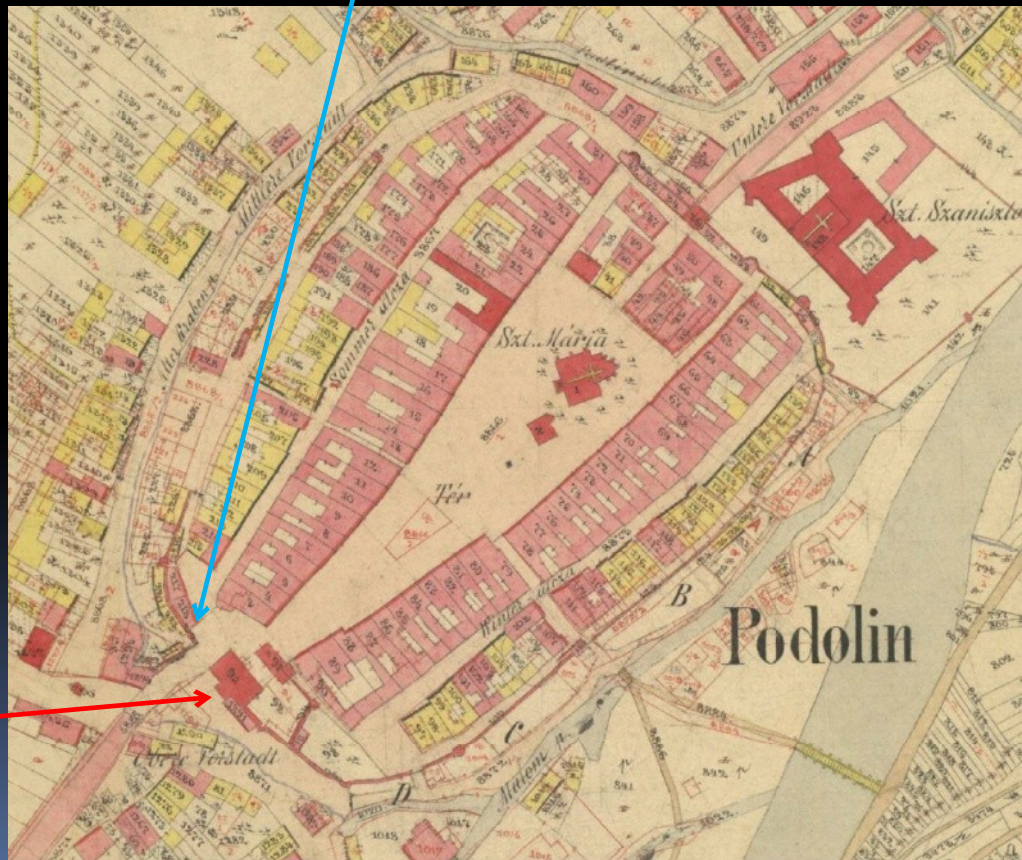

Hydrogeologická mapa Podolíne, 1832 – 1834
(maps.hungaricana.hu)

Nová Horná brána a hrad okolo pôvodnej brány

Väčší výskum – Areál mestského úradu
– predbránie a hrad – opevnenie hradu,
predbránie Hornej brány.

Archeologickým výskumom zachytené opevnenie:
Mariánske nám. – Tatranská ul. - hradby a parkán,
Ul. sv. Anny – murivá komplexu Dolnej brány,
Baštová ul. – hradba a parkán. Zachytené
prevažne v ryhách. V r. 2023 realizovalo Múzeum v
Kežmarku záchranný výskum na ul. Baštová.

Katastrálna mapa Podolíne 1871, PÚ SR

Skladba mestského opevnenia Podolínce podľa výsledkov archeologických výskumov

Opevnenie tvoril hlavný múr, nesúvislý parkanový múr pred ním a priekopa (rovnako asi nie po celom obvode, miestami zosilnená valom). Do mesta sa vchádzalo na JZ Hornou bránou a na SV Dolnou bránou, ktoré boli okolo pol. 16 stor. posilnené opevneným predbráním (barbakanom). Hlavný múr bol doplnený baštami.

V r. 1553 ich bolo 18.

Parkan (?)

Priekopa

Val (?)

Bašty

Horná brána

(vybudovaná po výstavbe hradu)

Dolná brána

Hlavný múr

Historické vojenské mapovanie 1769 (Kriegsarchiv Wien)

Mestské hradby v Podolínci na fotografiách

Ul. Baštová, vpravo budova Mestského úradu, niekdajší hrad (Múzeum v Kežmarku)

Ul. Baštová, pohľad na hradbový múr s baštou zo Z (Múzeum v Kežmarku)

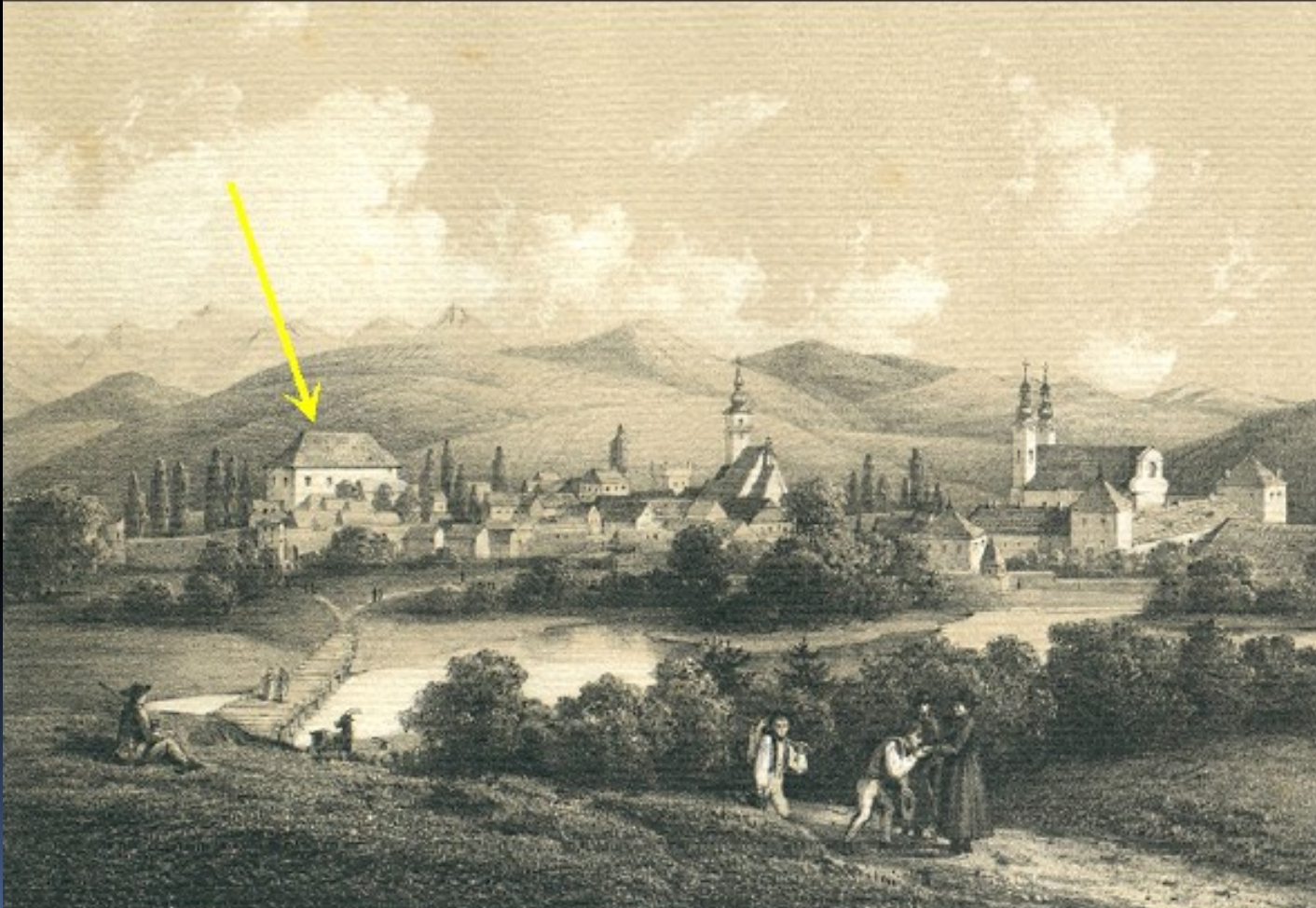
Pohľad na mestské hradby z kostola piaristického kláštora (foto: Glos 2010)

Bašta na SV strane(opevneniafoto: Glos 2010)

Podolínsky hrad

V tejto časti čerpáme informácie z výskumnej dokumentácie Mgr. Michaely Haviarovej, PhD. A Mgr. art. Tomáša Haviara: Architektonicko-historický výskum Radnica č. ÚPF 1253/1, Podolíneec, 2023. Tešíme sa na spoluprácu na príprave výstavy!

Litografia s vyobrazením podolínskeho hradu od Jozefa Stefana Szalaya z r. 1858 (Biblioteka narodowa, Waszawa)

Podolínsky hrad

1409 – začiatok výstavby hradu s vlastným opevnením, jeho základom bola pôvodná horná vstupná brána

1553 – najstarší opis hradu

1569 – opis z ktorého je zrejmé, že hrad bol pôvodne drevený, začiatok prestavby hradu ako kamenného objektu starostom zálohovaných území Mikulášom Maciejowskim

1593 – prestavbu na kamenný dokončil starosta zálohovaných území Sebaštian Lubomirski

1746 – prvý opis murovaného hradu, ďalší podrobný 1765

1772 – koniec zálohy, hrad stráca funkciu

1863 – prestavba, do hradu sa sťahuje radnica

2. voj mapovanie, 1821 (geoportal.gov.sk)

Hydrogeologická mapa Podolínca, 1832 – 1834

Podolínsky hrad adaptovaný na mestskú radnicu

Budova radnice (hrad) pri pohľade z Mariánskeho námestia , 1960 (Piarista muzeum Budapešť)

Budova radnice od Mariánskeho námestia (Haviarová/Haviar 2023, s. 14, obr. 03)

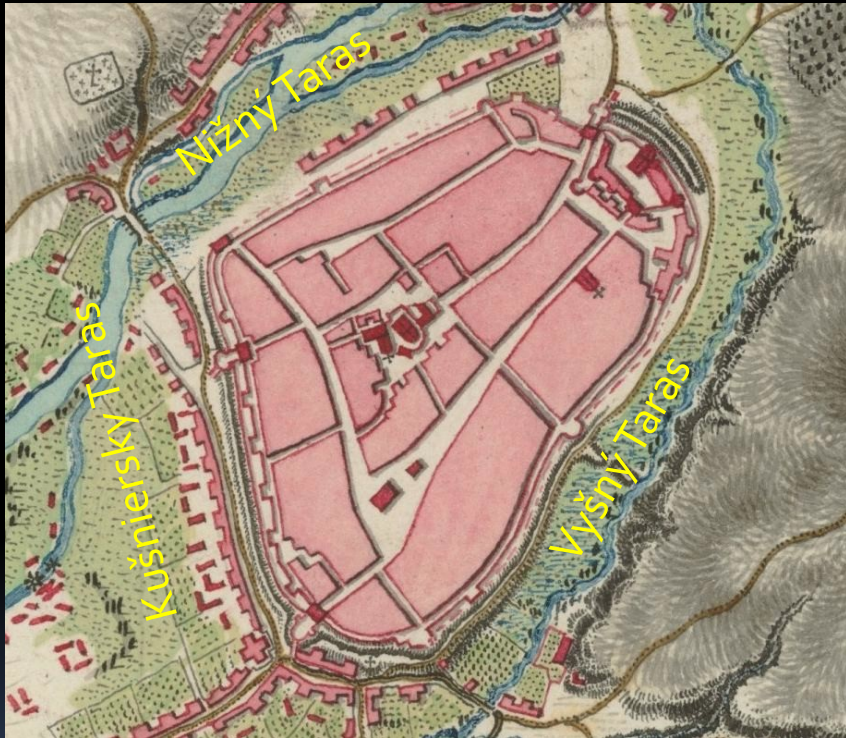
Budova radnice a obnovený hradbový múr z J (Glos 2010)

Budova radnice od ul. Baštová (Haviarová/Haviar 2023, s. 14, obr. 02)

Obrana a údržba hradieb (stručne k téme)

Obrana hradieb – strážcovia mesta, veží, vojenské posádky. V Podolínci v 15. storočí poľská vojenská posádka (súvisí so zálohom). Kežmarku strážcovia veží a mestskí vojaci. V r. 1605 pre obmedzený počet mestských vojakov rozdelila mestská rada jednotlivé úseky hradieb, brány, veže a bašty do opatery cechom.

Vyšný Taras – garbiari, irchári, remenári, sedlári, debnári

Nížný Taras – zámočníci, kováči, súkenníci

Vyšná brána v opatere mesta, daňami na ňu prispievali pekári

Kušnierska veža v Kušnierskej bráne – kožušníci a povrazníci

Malá veža – murári

Hrubá veža – obucníci

Kavkova veža (Okrúhla ?) – hrnčiarci a tkáči ľanového plátna

Vápenná veža – krajčíri

Bašta – mäsiari

8 malých vežičiek a bášt – v správe mesta

Starostlivosť o mestské opevnenia súvisela nielen s obranou jednotlivých úsekov hradieb, ale aj ich údržbou, výstavbou a opravami. V Kežmarku po r. 1605 si uvedené povinnosti rozdelili mesto a cechy. V Podolínci pomáhali pri výstavbe a opravách opevnenia obyvatelia ďalších miest a mestečiek (to zahŕňalo aj dopravu a dodanie stavebného materiálu).

Zbrane používané na obranu hradieb (stručne k téme)

Obliehanie Konštantínopolu osmanskými vojskami na iluminácii z Kroniky Karola VII. z rokov 1470 až 1479.

Medzi zbraňami umožňujúcimi aktívnu obranu hradieb - prevaha strelných zbraní. Spočiatku mechanické (luk a kuša). V priebehu 15. stor. ich čoraz viac nahrádzajú palné zbrane. So zmenou výzbroje dochádza aj k modernizácii strielní a výstavbe nových prvkov opevnenia (napr. už vyššie spomínané predsunuté opevnenia mestských brán barbakany).

Hlavný sklad zbraní sa v Kežmarku nachádzal vo vozárni a suteréne Vyšnej brány. V r. 1554 sa tu napr. nachádzali 3 mažiare, 2 feldschlangeny (delá s dlhou hlavňou), 74 hákovníc, 2 kuše, 1200 šípov, 10 smolných vencov, 150 kamenných gúľ atď.. Zbrane sa nachádzali aj v jednotlivých vežiach a baštách.

Záujemcov o všetky vyššie uvedené témy, ktorých sme sa dotkli v prezentácii a ešte o čosi viac k opevneniam, pozývame v auguste na výstavu v Kežmarskom hrade. Jej obsahom budú podrobnejšie informácie k témam, ktoré sú v prezentácii načrtnuté. Výstava bude doplnená o archeologické nálezy a ukážky výzbroje a zbraní. O presnom termíne budeme informovať na stránkach múzea.